

Pracovní list

Gender, věk a nerovnosti v životním běhu

Úvod do tématu

V ČR žije v současné době přes dva miliony osob starších 65 let¹, do roku 2050 bude tato část populace představovat více než 31 %, tedy téměř každý třetí bude starší 65 let. Zatímco dnes jsou to lidé narození před rokem 1953, seniory budoucnosti jsou ročníky 1985 a starší. V celosvětovém měřítku by se mělo jednat v roce 2050 až o 2,1 miliard osob.

Tento prostý demografický nárůst počtu starších osob v populacích způsobený delší nadějí na dožití, lepší zdravotní péčí a menším počtem narozených dětí vyvolává rostoucí zájem o téma stárnutí obecně. Stárnutím se zabývá každá věda, která se zabývá člověkem, a všechny oblasti lidské činnosti jsou jím dotčeny – od poskytování sociální péče po létání do vesmíru. Například první tzv. vesmírný turista byl americký důchodce Dennis A. Tito (*1940) a NASA věnuje značné prostředky na výzkum stárnutí astronautů, což může pomoci připravit dlouhé cesty vesmírem. Bez nadsázky lze říci, že stárnutí je budoucnost.

Stárnout začínáme okamžikem narození, jedná se o *celoživotní proces*. Nepřesně je někdy charakterizován jako úpadek tělesných a mentálních (kognitivních) funkcí (tzv. involuce). Přesnější je ovšem vyjádření, že se jedná o dynamický proces vývojových zisků a ztrát. Přesné důvody, *proč* stárneme neznáme, dílčím způsobem je popsáno pouze *jak* tělo stárne.

Stárnutí není jen biologický proces nebo vyjádření plynutí chronologického času (přibývání let), oba dva tyto jeho aspekty jsou také silně sociálně ukotvené. Pokud seniory arbitrárně definujeme jako osoby starší šedesáti/pětašedesáti let, budou se lišit věkem, pohlavím, vzděláním, socioekonomickým statutem, rodinným stavem, zdravotním stavem, osobnostním nastavením, kognitivními schopnostmi, ekonomickou aktivitou, místem bydliště, dovednostmi... Seniořem či seniorkou jsou nejen prarodiče našich studujících nebo stařenka zdržující u pokladny v supermarketu či na lavičce v parku, ale i prezident, premiér, Gandalf z Pána Prstenů² i většina z TOP10 nejbohatších lidí světa (www.forbes.cz). Přesto je život ve vyšším věku opředen řadou stereotypů, které jsou nevhodně generalizovanými

¹ Dle Statistické ročenky ČSÚ bylo v ČR ke 31.12.2017 ve věku 65 a více 2 040 183 osob, tj. 19,2 % populace. Osoby starší 60 let tvořily téměř 26 %, tedy o něco více než čtvrtinu české populace. V roce 2050 české demografické projekce odhadují podíl osob 60+ až na 38,7 %, tedy až 3 650 619 osob.

² Herec Ian McKellen, nar. 1939.

charakteristikami jedinců na celou, neurčitě definovanou skupinu. O stáří se např. nezřídka hovoří jako o chudém, nemocném a osamoceném.

Gender, jako sociální nadstavba biologického pohlaví je vedle věku klíčovou charakteristikou každého jedince (Hasmanová Marhánková, 2008). Jeho role a subjektivní i objektivní význam je velmi dynamický, mění se s věkem. Stárnutí mužů a žen se liší, a to jak fyziologicky (biologicky), tak sociálně. Pokud sledujeme dráhu životního běhu jedince můžeme zaznamenat různé příklady nerovností, které jsou specifické svojí *dvojí* podmíněností – věkem a pohlavím – a svojí chronologicky, historicky a kulturně vázanou dynamikou. Nezřídka jsou tyto nerovnosti zdrojem různých typů **diskriminačního chování, předsudečných postojů** a/nebo **stereotypů**. Příkladem může být odlišná délka naděje na dožití u mužů a žen, variabilita v očekávání vázaných na tzv. věkové normy (co se kdy pro jaký věk hodí, nebo se očekává pro jednotlivá pohlaví, např. kdy mít dítě, populárně vyjádřeno jako dvojí metr, dvojitá měřítka), socioekonomické nerovnosti, které se přelévají z období pracovního zapojení do nerovnosti ve výši důchodů, v riziku viktimizace (oběti trestných činů) a špatného zacházení. Nerovnosti mezi muži a ženami v různém věku lze sledovat ale i v subtilnějších formách diskriminace, jako je zážitek nerovného zacházení v různých kontextech nebo různé úrovně rizika patologických stavů osamělosti (tzv. sociální vyloučení ze sociálních vztahů) v důsledku genderově a věkově nerovného postavení osob na partnerském trhu.³

Nosným konceptem je **kumulativní z(ne)výhodnění** (z anglického cumulative dis/advantage; Dannefer, 2003). Počáteční výchova, rozvoj vrozených vloh, pozice jedince ve struktuře společnosti a zdroje, které má k dispozici, se vzájemně sčítají (někdy násobí), a v důsledku toho se nerovnosti mezi těmi, kteří „mají“ a kteří „nemají“, zvětšují. Toto pravidlo, zdá se, platí nejen pro bohatství jako takové, ale i pro zdravý životní styl nebo kvalitu sociálních sítí. Výzkumy začínají teprve odhalovat, co vše je ve stáří ovlivněno událostmi v mladším věku, a jak důležitý je tzv. přístup zohledňující celou životní dráhu (angl. life course approach).

Nejedná se ovšem o sociální determinismus. Podobně důležitým konceptem je totiž tzv. **„sebenaplňující se proroctví“**. Jak prezentují dlouhodobé výzkumy, osoby, které se stáří obávají, mají větší riziko, že se s obtížemi ve v pozdějším věku sami také setkají. Sílu postojů ilustrují i americké výzkumy, které ukazují, že lidé s negativním postojem vůči stáří mají až o 7,5 roku nižší naději na dožití (Levy et al. 2002; Marshal et al. 2015; Kornadt, Voss, Rothermund, 2017). Pro projektovou výuku je zajímavé, že tyto principy se zdají fungovat jak na psychologické, tak na společenské, vztahové, i

³ Detailněji o těchto oblastech pojednáváme v příloze.

biologické/fyziologické bázi (ne/zdravý životní styl v mládí spoluurčuje prožívání stáří ve zdraví/nemoci, atp.).

Z výše uvedeného je zřejmé, že problematika věku, genderu a spojených předsudků, stereotypů, rizik diskriminace a špatného zacházení jsou velmi komplexní oblastí. Lze na ni nahlížet jako na výslednici mnoha vlivů působících na několika úrovních, kde je velmi obtížné přesně rozeznat příčiny a důsledky. V jistém slova smyslu se tak jedná o oblast, ve které neexistují správné odpovědi. Cíle výuky by měly vést především k poukázání na existenci stereotypů a předsudků, jejich uvědomění a artikulaci. Proti stereotypům bojujeme ukazováním na heterogenitu, tedy: ne že by někteří senioři a seniorky nebyli nemocní, osamělí, institucionalizovaní nebo chudí, ale nejsou takoví ve většině, a už vůbec nejsou takoví **všichni**.

1. Praktické cvičení

Heterogenita stáří boří předsudky

Cíl:

- uvědomění si heterogenity seniorské populace;
- uvážit, které aspekty se v pohledu na stárnutí mění, a které se zdají být konstantní;
- uvážit, které aspekty jsou vázány na "tělo" a "biologii", a které jsou sociálně konstruované a kulturně či historicky specifické;
- zvýšit empatii (vcítění) vůči současným seniorům a podpořit motivaci k včasné prevenci formou zdravého životního stylu (péče o vlastní stárnutí jako účinný boj se strachem ze stárnutí a závislosti).

2. Úvod do tématu v příkladu

Oproti běžnému přesvědčení, jsou staří lidé nejvíce heterogenní skupinou ve společnosti. Někteří autoři dokonce říkají, že senioři jako skupina vůbec neexistují. Lidský zárodek je velmi podobný druhému lidskému plodu, proto třeba gynekologové jsou schopni určit stáří rostoucího miminka s přesností na týden. Jak ale člověk prochází životem, jeho sociální prostředí a životní zkušenosti se liší a s postupem času vytváří naprosto jedinečnou kombinaci životního příběhu.

Stárnutí jako zdroj obav:

Část obav vázaných na stárnutí je důsledkem obav moderního člověka ze smrti. Díky lepším hygienickým podmínkám, vynálezu penicilínu, lepší porodní a poporodní péči o ženy a děti, menšímu počtu válek a následných infekcí přežívá větší část mužské i ženské populace do vysokého věku, kde se teprve začnou rozvíjet důsledky tzv. civilizačních chorob, zhoubné nádory a kardiovaskulární choroby, na které dnes většina lidí i umírá. Smrt v mladším věku tak považujeme za něco nepřirozeného a řada společností nemá funkční mechanismy, jak tyto obavy zpracovávat. Proto se bojíme smrti a stáří, které jí předchází, jako období závislosti na druhých, nutnosti přijímání péče a konečnosti. Podstatné je říci, že existuje asi 300 definic stárnutí, které nám říkají *jak* stárne biologické tělo, ale dosud nevíme *proč* stárneme a stárnutí neumíme ani vyléčit, ani vypnout. Proto je lépe jej přijmout, i když někteří bojovníci proti stárnutí (anti-ageing) by s tímto názorem nesouhlasili. Ročně jsou vydávány miliardy dolarů na hledání fontány mladosti a třeba krém proti vráskám si můžete koupit za 30.000Kč v luxusních salónech i za 50Kč v místním supermarketu.

Naděje na dožití:

Naděje na dožití (též střední délka života) je hojně používaný ukazatel, definovaný zjednodušeně jako věk, kterého se průměrný jedinec dožije při nezměněných úmrtnostních podmínkách (pokud by se i v budoucnu umíralo tak, jak se umírá dnes). Většinou se vypočítává pro jedince při narození, ale je k dispozici i pro další chronologické věky. Za maximální délku života je dlouhodobě považováno 120 let. Z hlediska rozdělení podle pohlaví se ženy nyní dožívají obvykle o 10 % vyššího věku. V České republice to bylo přibližně 76 let u mužů a 82 let u žen (2016). Podle středních předpovědí Organizace spojených národů bude v roce 2050 tento věk činit 82 a 86 let. Rozdíl může být způsoben vyšší incidencí zhoubných nádorů u mužů, vyšší konzumací cigaret, drog a alkoholu, vyšší fyzickou zátěží. Kratší délku života mají samci i v živočišné říši. To ukazuje na to, že příčinnou rozdílu je vedle společenského i genetický rozdíl (uvažovány jsou mitochondrie, které souvisejí s metabolismem, dědí se výhradně od matek a mohou přenášet dlouhověkost především na dcery).⁴ Určitým paradoxem je, že ženy se často cítí subjektivně více nemocné (mají horší subjektivní zdraví), a mají nezřídka i vyšší počet léčených nemocí.

Věkové normy:

Věkové normy představují systém společenských norem, které vyjadřují očekávaná pravidla chování a mají tři charakteristiky: jsou sdílené (lidé se na nich více či méně shodují), jsou povinné (tj. obsahují prvek, že by se něco „mělo“) a jsou podporovány pozitivními odměnami nebo negativními sankcemi. Věkové normy jsou běžně definovány jako sociální pravidla pro chování odpovídající věku, včetně každodenních činností a / nebo načasování a souslednost významných životních událostí (např. manželství, rodičovství, odchod do důchodu,...) Dají se považovat za určité společenské hodiny nebo jízdní řád. V české legislativě je přibližně 40 věkově vázaných norem, které říkají, co kdy můžete a nemůžete, například volit až od 18 let, nebo od kdy být trestně odpovědný: večer jdete spát, ráno se probudíte a máte úplně jiná práva či povinnosti než večer před tím. Tyto věkové normy jsou silně genderované, řada věcí je očekávána od žen dříve, čímž muži v jistém smyslu získávají symbolicky větší životní prostor. Z výzkumu vyplývá, že jako ideální věk pro vstupu do manželství je pro ženy vnímán věk 25 let, ale pro muže až 29 let. Podobné to je, když se ptáme na to, kdy nejpozději by se měli lidé vdát či oženit: ženy ve 31 letech, muži mohou počkat až do 35 let.

⁴ Zdroj: https://cs.wikipedia.org/wiki/St%C5%99edn%C3%AD_d%C3%A9lka_%C5%BEivota

Ideálně by podle těchto postojových dat měla mít žena první dítě ve 25 letech a poslední ve 33 letech, pro otce jsou tyto milníky ve 33 a 38 letech. A zatímco pro obě pohlaví mládí končí ve čtyřiceti, stáří začíná pro muže v 65 letech ale pro ženy už v 60 letech. S ohledem na delší naději na dožití tak lze říci, že „jsou staré déle“.⁵

Socioekonomický status:

Starobní penze je hlavním zdrojem příjmů pro většinu *současných* českých seniorů a senierek. Výpočet důchodu je přímo závislý na počtu odpracovaných let (době sociálního pojištění) a výdělcích za několik dekád života. V současné době se hovoří o tzv. *gender pay gap* (GPG), tedy rozdílu 22 % v odměňování žen a mužů za stejnou práci. Ženská pracovní kariéra je častěji přerušovaná péčí o děti a později i o starší příbuzné. Pravděpodobnost, že žena bude vstupovat do důchodového věku s nižším výpočtovým základem než muž, je tedy vysoká. Nerovnost v odměňování v zaměstnání se tak přelévá i do nerovných starobních důchodů (tzv. *pension gender gap* PGG), podle některých studií dosahuje až 40 %.⁶ V březnu 2018 byla průměrná výše důchodu českých mužů 13 615 Kč, a žen 11 219 Kč.⁷ V důsledku situace, že většina dnešních seniorů žila v manželství, manželky jsou mladší než manželé a muži mají vyšší míry úmrtnosti, starší ženy jsou před propadem do chudoby ve stáří po nějakou dobu chráněny vdovským důchodem.⁸ U mladších seniorů začínají být zdroje příjmů i partnerská uspořádání více diverzifikovány. Seniorky pracují za mzdu nebo plat kratší dobu (mají nižší míry zaměstnanosti) a podle dat z Velké Británie je GPG dvakrát až třikrát vyšší ve věku 40-49 let, resp. 50-59 let, než ve věku 22-29 let, resp. 30-39 let. Zaměstnanost starších žen, oproti mužům ve stejném věku, bývá charakterizována i nižší odměnou, častější prací na částečný úvazek a vyššími bariérami pro vstup na pracovní trh (diskriminace při přijímání do zaměstnání).⁹

Partnerský status:

V důsledku nestejného tempa umírání, ale i v důsledku společenských očekávání a partnerských preferencí se v pozdějším věku senioři liší i co do partnerského statusu. Zajímavý je především velký podíl (tedy nejen počet)

⁵ Vidovičová 2008, data z výběrového šetření Ageismus 2007, dotazovaná populace ve věku 18-80 let.

⁶ Zdroj: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2017.pdf

⁷ <https://www.cssz.cz/cz/o-cssz/informace/media/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2018/2018-05-22-prumerny-starobni-duchod-cinil-ke-konci-brezna-12-347-korun-mesicne.htm>

⁸ Vidovičová, L. et al. Příjmová chudoba a materiální deprivace seniorů: subjektivní a objektivní pohledy. Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_389.pdf

⁹ PWC Report.

vdov. Starší muži i po rozvodu a ovdovění mají vyšší pravděpodobnost, že znovu vstoupí do nějaké formy partnerství.

Tabulka 1. Partnerský status mužů a žen starších 50 let (v %)

	Muži 50+	Ženy 50+	Rozdíly (M-Ž):
Svobodné/svobodní	7	3	5
Vdané/ženatí	71	52	19
Rozvedené/í	15	16	-1
Ovdovělé/í	7	28	-21

Zdroj: ČSÚ 2014¹⁰, vlastní zpracování.

Zároveň ale z posledních výzkumů vyplývá, že řada seniorů a senierek vstupuje do nových partnerských vztahů i v pozdějším věku, ať už v důsledku ovdovění, nebo rostoucích počtů rozvodů, a často jsou průkopníky „moderních“ forem soužití, jako je kohabitace (partnerství bez sezdaného soužití) nebo tzv. LAT - *living apart together*, tedy partnerství v oddělených domácnostech. Pokud ovšem srovnáváme specifickou situaci žen a mužů ohrožených osamělostí, je situace mužů výrazně horší a jejich naděje na disponibilní sociální podporu výrazně slabší.

Diskriminace:

Ageismus ovlivňuje, jak smýšlíme, cítíme a jednáme s ohledem na věk. Zahrnuje stereotypy, předsudky a diskriminaci, ať už v jednání, nebo v institucích a strukturách (třeba právním řádu, na trhu práce apod.). Ageismus je považován za poslední velký „-ismus“, se kterým se obtížně bojuje, protože je často skrytý, bývá považován za přirozený a obtížně se vymezuje. Ve veřejném prostoru se nejčastěji pracuje s věkovou diskriminací, která je u nás zakázána zákonem. I přes tento zákaz si jí lidé často všimají, považují ji za problém a také ji stále zažívají. Jednou z možných příčin je fakt, že zjevného odkazování na věk se např. v kontextu pracovního trhu přešlo na jemnější, náznakové formy. Typicky jsou to inzeráty zmiňující mladý a dynamický kolektiv nebo požadavky na vzdělání, které je poskytováno teprve krátce.

Podle výzkumů Eurostatu se s diskriminací na základě věku za poslední rok v České republice setkalo asi 12 % dotázaných, s diskriminací na základě pohlaví pak „pouze“ 5 % (viz Tabulka 2).

¹⁰ <https://www.czso.cz/documents/10180/25627994/310035142d.doc/00af89a3-e006-4233-a838-75c3621fe882?version=1.0>

Tabulka 2. Percepce diskriminace a její zážitek (vybrané důvody) (v %)

Důvod diskriminace:	Postoj, že je tento typ diskriminace rozšířený		Za posledních 12 měsíců byl osobně diskriminován kvůli...	
	EU28	ČR	EU28	ČR
Věk mladší 30 let	19	15	2	3
Věk starší 55 let	42	58	5	8
Pohlaví	37	28	4	5
Etnický původ	64	52	3	3

Zdroj: Special Eurobarometer 437 „Discrimination in the EU in 2015“ (2015) ¹¹

Z tabulky vyplývá několik závěrů: ¹²

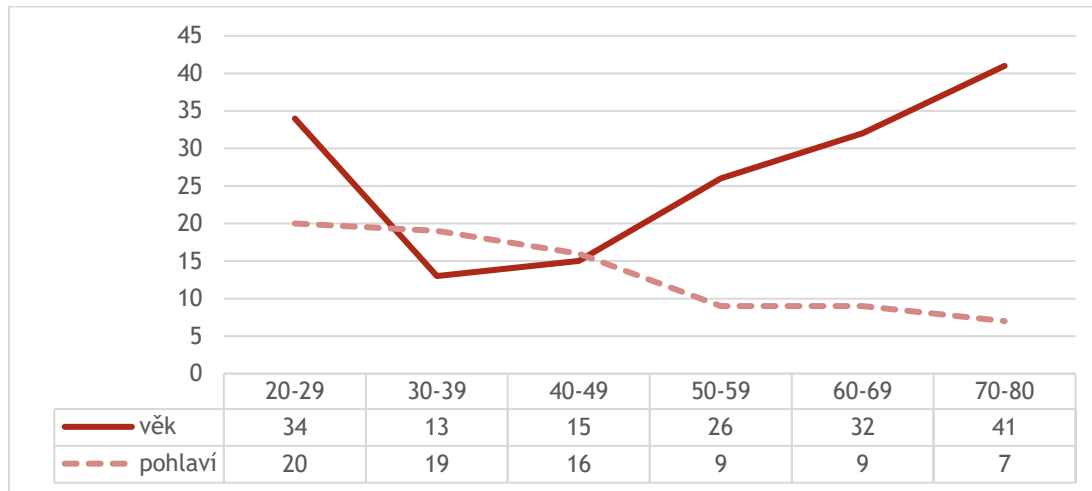
- věková diskriminace je vnímána jako rozšířená téměř 3x více, než diskriminace na základě pohlaví (pohlaví = muži + ženy, věk = starší + mladší);
- oproti průměru EU28 Češi vnímají silnější diskriminaci starších, ale slaběji diskriminaci mladších, méně také vnímají rozšířenost diskriminace na základě pohlaví a etnicity;
- v celkovém pohledu (průměr) jsou Čeští respondenti a respondentky o něco méně kritičtí k rozšířenosti různých typů diskriminace;
- naopak ale všechny její formy častěji zažívají, a to především tu na základě vyššího věku;
- obavy o rozšířenost diskriminace jsou podstatně větší než osobní zkušenost s takovým jednáním.

V jiném výzkumu pak byla zjišťována tato míra osobní zkušenosti s diskriminací na základě věku a pohlaví (Graf 1).

¹¹ Otázky: *Pro každý z následujících typů diskriminace, mohl/a byste mi prosím říct, jestli podle vašeho názoru je v České republice velmi rozšířená, docela rozšířená, docela neobvyklá, velmi neobvyklá. V posledních 12 měsících pocítil/a jste vy osobně že byste byl/a diskriminována nebo obtěžována (harrassed) na základě jedné nebo více těchto charakteristik? Uvedte prosím všechny, kterých se to týká.* Možnost více odpovědí.

¹² Tabulku lze využít také jako podklad pro aktivitu ve třídě: můžete společně se studujícími hledat zjištěné rozdíly, a následně se pokusit diskutovat jejich zdroje, důvody a důsledky; lze také využít k nácviku kritického myšlení vůči statistickým výsledkům (např. kladením otázek jako: Mohlo ovlivnit výsledky pořadí otázek nebo společenské klima vůči určitým minoritám? Mají minority stejné šance zúčastnit se dotazníkových šetření? Proč se některé země ve svých postojích liší? Co můžeme udělat proto, aby se postoje zlepšily? atp.)

Graf 1. Osobní zkušenost s diskriminací na základě věku a pohlaví podle věku respondenta/ky (v %)

Z grafu 1. plyne, že zatímco zážitky diskriminace na základě pohlaví s věkem klesá, v případě věku má spíše tvar loga „Nike“ (nebo písmene „J“). Zároveň ve věkové skupině 30–49 let, kdy je riziko věkové diskriminace relativně nejnižší, uvádějí ženy zkušenost s věkovou diskriminací téměř dvakrát tak častěji než muži.

Světová zdravotnická organizace (WHO) realizuje globální kampaň za ukončení ageismu.¹³ Je tedy pravděpodobné, že o toto téma budou mít velký zájem i národní státy ve svých politikách.

Špatné zacházení a viktimizace:

Senioři a seniorky byli definováni Zákonem č. 45/2013 Sb. jako skupina zvláště zranitelných obětí. Tento status získávají na základě vysokého věku, a/nebo pokud byl trestný čin spáchán z některého z diskriminačních důvodů, tedy pohlaví nebo věku. Z tohoto titulu mají právo na bezplatnou odbornou pomoc, právo na zabránění kontaktu s pachatelem, právo na ochranu při výslechu nebo podání vysvětlen a právo na zastupování zmocněncem bezplatně nebo za sníženou odměnu.¹⁴ Některé seniorské lobby proti tomuto opatření vystoupily, neboť jej považují diskriminativní a nevhodně založené na stereotypu starší osoby jako osoby se sníženou svéprávností, schopností rozhodovat, nebo osobou chudou. Možná oproti běžnému přesvědčení nejsou senioři nejčastějšími oběťmi trestných činů, podle dostupných statistik tvoří

¹³ Zdroj a dostupné materiály: <http://www.who.int/ageing/ageism/en/>

¹⁴ <http://www.policie.cz/clanek/zvlast-zranitelne-obeti.aspx>

osoby starší 60 let asi 14 % všech obětí evidovaných trestných činů, ženy pak tvoří mírnou většinu (cca 58 %).¹⁵

Některé násilí proti seniorkám a seniorům ale nemá formu oznámeného a vyšetřovaného trestního činu. Například komunitní centrum organizace Život90 provozuje bezplatnou linku důvěry pro seniory. Denně v ní telefon zazvoní asi čtyřicetkrát. Téměř při čtvrtině hovorů se senioři svěří s domácím násilím nebo týráním.

Senioři a seniorky ovšem nejsou jen oběti, stárne i populace pachatelů, a i když je podíl starších osob ve výkonu trestu početně relativně malý, za posledních pár let se jejich podíl zvýšil až desetkrát. Mezi psychology nepanuje shoda, zda je osobnost s věkem konstantní, nebo se některé její rysy posilují či utlumují (zda se mladý šetřílek stává starým lakomcem apod.), faktem ale je, že stárnutí per se není automatickým zdrojem morálního růstu.

¹⁵ Reálné případy jsou zpracovány např. v části detektivního seriálu Případy 1. oddělení „Doživotní chyba“: <https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10354229723-pripady-1-oddeleni/213512120200003-dozivotni-chyba>

3. Aktivity

Aktivita A: Kdo je starší člověk?

Stručný popis aktivity

Zeptejte se studujících: „Kdy jste naposledy viděli staršího člověka?“. Odpovědi budou obvykle něco jako „dnes ráno, včera, minulý týden“. Zřídka kdy se stane, že studující odpoví otázkou: A kdo to je starší člověk, koho si mám představit. V takovém případě odpovídáme: „Nechávám to na vás“. Až odpoví většina třídy, položíme návaznou otázku: „A jak jste poznali, že se jedná o staršího člověka? Podle čeho jste poznali, že je to starší člověk?“ Odpovědi zapíšeme na tabuli.

Typické odpovědi: věk, šedé vlasy, zhoršená pohyblivost, je to moje babička... Studujícím můžeme pomoci utvořit nadřazené kategorie: vzhled, zdravotní stav, fyzická zdatnost, sociální role,...

Následně podpoříme diskusi, zda vypsané charakteristiky jsou vždy přítomné u každého člověka, kterého považujeme za seniora, příp. seniorku, nebo platí jen pro nějakou úzkou skupinu? Stačí věk 64 let nebo musí mít 65 let, 65 a 1 den? Kolik šedých vlasů musí mít? Apod.

V dalším kroku je možné se doptávat, zda studující znají nějakého seniora/seniorku, kteří nesplňují takovou definici, ať už ve svém okolí, nebo ve světě celebrit, veřejně známých osobností apod.

Varianta aktivity:

Zeptáme se „co už víte o stáří, stárnutí, starých lidech“. Typické odpovědi: nemoc, osamělost, chudoba, je jich hodně, atp..... Obdobně jako v předchozím případě se můžeme pokusit problematizovat uvedené charakteristiky poukázáním na absenci univerzální platnosti vnímaných charakteristik a nejasnost definičních hranic.

Se studujícím lze aktivitu doplnit i dotazem na charakteristiky, jaké se říkají o „lidech v jejich věku“. Obdobně v diskusi vedeme skupinu k rozpoznání omezené platnosti stereotypních tvrzení.

Aktivita je evokací vlastních zkušeností se starým člověkem, a zároveň uvědomění si „bílých míst“: jaké seniory a seniorky ne/znám a proč. Aktivita dále pomáhá s formulací vlastních postojů vůči stáří a starým lidem a odhaluje existující stereotypy.

Aktivita B: Projekt Babička

Kniha Boženy Němcové „Babička“ je fenomén, který prostupuje českou společností na mnoha rovinách. Odkazy na ideál „tradiční“ babičky, jak je vnímána postava této knihy, se často objevují i v popisu zkušeností současných prarodičů. Ti se nezdá se snaží od tohoto ideálu distancovat: „já nejsem taková ta tradiční babička, беру děti třeba na pizzu“. Přesto je možné argumentovat, že v prožívání prarodičovské role i v jejím výkonu (provádění) je řada konstant, které jsou na vývoji v čase, zdá se, nezávislé. Obecnou (ne)znalost tohoto textu lze využít i pro výuku v oblasti genderu a věkových stereotypů a jejich dynamiky v čase a historii.

Stručný popis aktivity

Zadejte studujícím úlohu, aby přepsali nebo převyprávěli jednu kapitolu knihy do současných reálií.

Příklad:

Kapitola 1. Originální text: "*Nežila osamotnělá ve své chaloupce; všichni obyvatelé vesničky byli bratřími jí a sestrami, on jim byla matkou, rádkyní, bez ní se neskončil ani křest, ani svatba ani pohřeb.*" (str. 15).

Přepis do moderních reálií: "*Babička žila ve čtyřpatrovém domě vybudovaném v pozdních sedmdesátých letech minulého století na okraji vesnice a měla bohatý sociální život, protože pracovala na obecním úřadě jako matrikářka. Díky svému blogu a YouTube kanálu byla úspěšnou influencerkou.*"

Kapitolu mohou mít buďto všichni stejnou, nebo lze rozdělit všech 18 kapitol jednotlivcům, případně jako úkol do dvojic/týmů, které se mohou vzájemně inspirovat ve vymýšlení detailů příběhu. U přepisu lze zadat určitý očekávaný rozsah převyprávění (např. 2-3 normostrany), nebo požadovat převod všech v kapitole diskutovaných událostí (delší varianta). Lze také zadat nějaký společný výchozí bod, např. domluvit si společně název města/místa, kde se příběh odehrává, jeho dobu (např. 2018), apod. Alternativně lze žádat, aby byl přepis vypracován pro mužskou roli dědečka.

Při inovativním čtení textu Babičky často vyjde najevo, že jej neznáme příliš dokonale, ale spíše pracujeme s tím, co jsme se o něm někde dozvěděli, co nám někdo řekl, nebo převyprávěl ve filmu apod. Podobné je to i se životy seniorů, které často vnímáme poměrně zkresleně a zjednodušeně, např. tak, jak nám je zprostředkovávají média.

Při pozornějším čtení textu např. vyjde najevo, že Babička měla silně environmentální cítění, byla bojovnicí za práva zvířat, zabývala se alternativní medicínou, neměla ráda technologické novinky (lahvičky s fosforem vs. troudník a sírky v kapitole 1), ale měla bohatý sociální život a s láskou vzpomínala např. na své dřívější partnerství.

V případném hodnocení doporučuji ocenit především kreativitu a snahu jít za „zjevné“. Diskuse se studujícími nad jejich texty může být vedena po ose „stárnutí dříve a dnes“, „mladí a staří“, ale také „mé mladé vs. mé staré já“. Co je společné, co je rozdílné? Jaká je představa mého vlastního stáří? Co předpokládám, že bude jiné a co naopak (možná) podobné stárnutí mých rodičů a prarodičů?

Varianta aktivity:

Dílo Babička je někdy ne zcela přesně prezentováno jako román nebo povídka, i když se jedná spíše o kolekci lidové moudrosti, zvyků a obyčejů, přísloví a pranostik, ke které je příběhová linka jen podpůrnou strukturou.

Jako další aktivitu lze studujícím zadat i projekt „Příslaví“, kdy si vyberou z lidových přísloví, která se nějakým způsobem vztahují ke stárnutí, a natočí krátký video nebo audio rozhovor s vybraným seniorem s cílem zjistit názor samotných seniorů na témata v příslovích zpracovávaná. Můžeme cíleně vybírat i přísloví protichůdná pro větší barvitost.

Zadání: Natočte krátké video s někým, kdo je seniorského věku a zeptejte se ho/jí, co si myslí o přísloví... (*Starého psa novým kouskům nenaučíš. Nikdy není pozdě. Kdo je zvědavý, bude brzy starý. Mladí ležáci, staří žebráci. ...*)

Samotnému zadání může předcházet i úkol určitý počet přísloví, třeba i cizojazyčných, vyhledat.

Natáčení videí je obvykle oblíbenou aktivitou studujících a lze ji dobře prezentovat. Aktivitu lze dále rozvíjet do projektu, kdy můžeme zadat úkol, aby se „pravdivost“, resp. prevalence (výskyt) jevů popisovaných v příslovích ověřila. Studující se mohou pokusit zjistit, např. jaký podíl seniorů se v současné době vzdělává, v jakých formách vzdělávání, jaké potřeby a hodnoty jsou takovým vzděláváním uspokojovány, co je to koncept celoživotního učení apod.

Aktivita je vhodná i pro projektovou výuku společně s českým jazykem a výukou mediální gramotnosti.

Aktivita C: Diskuse nad filmem

Pro diskusi o heterogenitě stárnutí, o kulturních a generačních odlišnostech v pojetí a přístupu ke stáří a o mezigeneračních i intrageneračních vztazích lze dobře využít i filmových materiálů. Podle výzkumů, s tvrzením, že „Staří lidé jsou vlastně stejní jako mladí lidé, jen mají více let“ souhlasí necelých 40 % dotázaných, naopak většina (63 %) má za to, že „Mladí a staří lidé – to jsou dva zcela odlišné světy“ (Vidovičová, 2008). Tato tendence vnímat lidi odlišného věku jako jiné, jako „ty druhé“, výrazně přispívá k podpoře stereotypního myšlení. Za určitých okolností může vést až k segregaci, tedy k situaci, že se lidé různého věku/různých generací neradi setkávají, aby se spolu učili, pracovali a bavili. Diskuse nad dokumentárním nebo populárním filmem může posloužit jako dobrý odrazový můstek pro sledování generačně společných (touha po přátelství, partnerství, cestování, zábavě, ...), a případně rozdílných zkušeností (být nad věcí, sledovat už jen to dobré, ... ?).

Stručný popis aktivity:

Film lze shlédnout v rámci projektové výuky, společně v hodině nebo zadat sledování individuálně. Po shlédnutí lze zvolit různé formy a směry diskuse, podle vybraného tématu či projektu.

Pro inspiraci k jednotlivým aktivitám doporučujeme publikaci „Dokumentární film ve výuce. VŠ Skripta.“ Praha: Jeden svět na školách (Dostupné z: https://www.jsns.cz/data/jsns/dokumenty/dokumentarni_film_ve_vyuce_web_final.pdf). Nabízí se například nechat studující si zapsat (příp. vyslovit) bezprostředně po shlédnutí jedno slovo, pojem, emoci, kterou v nich film zanechal. Jiný přístup je rozpracování mentální mapy kolem hlavního tématu filmu, atd.

Jako podklad pro diskusi lze využít i online pořady České televize:

- Dokument o stáří a stárnutí vnímaném s nadhledem a lehkým humorem (cestovatelé a zájezdy, vitalita) (25 min): <https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10285395182-seniori-na-cestach/>
- Dokumentární film o dobrovolnictví v institucích pro seniory (52 min): <https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/11787253807-adoptuj-si-sveho-seniora>
- „Nabručení“: Série dokumentů, kdy si parta seniorů zkouší typicky „mladistvé“ aktivity, jako je tetování nebo graffiti: <https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10696092101-nabruceni/>

- Využit lze i krátké zprávy nebo Youtube videa: Např. krátká zpráva o vývoji digitálních her pro seniory: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10121359557-port/459-digitalni-hry-pro-seniory/video/>

K promítání lze využít filmy nabízené platformami **Jeden svět na školách**, nebo **Promítej i Ty!**, které nabízí přímé odkazy na filmy s tematikou stáří. K filmům je možné si stáhnout i doplňující materiály a vzorové lekce. Lze spojit i s projektovou výukou anglického jazyka.

Řadu filmů, které zpracovávají různé pohledy na seniorskou tematikou lze nalézt i v **populární filmové** produkci. Doporučení na různé filmy najdete v příloze.

Film je formou mediálního sdělení, je tak na něj možné použít obdobné formy práce ve výuce, jako se používá při nácviu mediální gramotnosti. Alternativně lze jako aktivitu na delší období zadat studujícím úkol monitoringu tisku, televize, internetových pořadů nebo jiných mediálních obsahů (např. reklam). Studující by měli sledovat především to, jak je věk a gender prezentován, jaký jazyk je v těchto souvislostech používán, jaké stereotypy se objevují, jaká témata jsou akcentována a jaká naopak v mediálním prostoru chybí. Nad výsledky zjištění lze pak diskutovat nad úlohou médií, jejich vlivu při konstrukci našeho světa a světonázoru, také s ohledem na stáří a jeho obraz. Zejména u produktů jako je reklama může dojít k tomu, že někteří budou považovat určité sdělení za ageistické (vůči osobám v určitém věku dehonostující, diskriminativní apod.), pro jiné to bude „jen vtipné“. Tyto rozpory umožňují rozvinout argumentaci o relativitě vkusu, hranici mezi diferenciací a diskriminací, stereotypem a zábavou. Připomínáme, že není nutné sledovat mediální reprezentaci pouze osob vyššího věku. Stejným způsobem je možné si všimnout i stereotypy spojované s mládím, nebo středním věkem. Vždy přitom věnujeme pozornost i genderovým aspektům.

Jako inspiraci lze využít španělský projekt: <http://ageing-equal.org/the-older-persons-council-of-biscay-spain-launches-a-new-observatory-to-monitor-ageism-in-the-media/>

Aktivita D: Geronto-oblek

Geronto-oblek je modelem simulujícím specifická fyzická omezení staršího člověka, jako je omezená hybnost kloubů, úbytek svalové hmoty, snížení citlivosti prstů, sluchové a oční vady. Odhaduje se, že oblek simuluje pocity asi osmdesátiletého člověka.

Jedná se o soustavu návleků, které si každý ze studujících může na sebe obléknout a chvíli tak „stáří zažít na vlastní kůži“. Z mé dosavadní zkušenosti se jedná o velmi zábavnou, interaktivní, dobře přijímanou a přitom velmi silnou a efektivní zážitkovou formu učení.

Gerontooblek lze prohlédnout na různých videích na Youtube, např. zde: <https://www.youtube.com/watch?v=D0tGT1QGxZY> (příp. heslo *age simulation suit*)

Lékařská fakulta Masarykovy univerzity nabízí edukativní seminář s využitím obleků v rámci projektu „Stárneme úspěšně“ <http://www.starneme-uspesne.cz/>. Objednat si celý program i výkladem a zkouškou modelu si můžete pro Vaši školu u Mgr. Pavla Kellnera (603284464, e-mail: kellner@med.muni.cz). Program je pro školy zpoplatněn.

Stručný popis aktivity:

Studující se po krátkém úvodu rozdělí do menších skupinek, kde si navzájem pomáhají si oblek obléci. Následně se doporučuje provést několik běžných činností, jako např. zkusit se projít po schodech, učesat se, nalít si vodu, případně se zvednou ze země po simulovaném pádu. Konečným cílem simulace je uvědomění si významu časné prevence těchto stavů zdravým životním stylem již od raného věku. Na závěr celé aktivity je zcela nezbytné se studujícími provést reflexi pocitů, které v průběhu zkoušky prožily a znovu zdůraznit preventabilitu zakoušených stavů. Je-li prostor, mohou studující své pocity sepsat v rámci krátké reflexe doma a provést diskusi o celém prožitku kolektivně až s krátkým odstupem. Je podstatné podtrhnout, že se jedná o stavy, které se v průběhu simulace stanou „náhle“, zatímco v běžném životě mohou nastupovat postupně. Na druhou stranu oblek nesimuluje žádný prožitek bolesti, který mohou některá degenerativní onemocnění způsobovat.

Podle současných poznatků ovlivňuje dožití ve zdraví asi z poloviny zdravý životní styl, z velké části je kvalita života ve stáří preventabilní a projevy patologického stárnutí (nemocnost, omezení pohybu, závislost na pomoci) jsou oddálitelné v čase. Doporučení zahrnují „běžná“ opatření jako střídavá a pestrá strava (adekvátně k vydané energii), aerobní pohybová aktivita,

absence od kouření, alkoholu a návykových látek. Nezbytnou součástí je i péče o mozek, ideálně formou kontinuálního učení a zaměstnávání (např. výpočty z hlavy), v neposlední řadě pak péče o sociální vztahy.

Zejména mladší lidé si ovšem nejsou v dlouhém časovém horizontu schopni představit, jak by taková budoucnost vůbec mohla vypadat. Obdobně jejich schopnost empatického vcítění do staršího člověka je limitovaná, což může vyústit do různých nepříjemných situací, plynoucích z generačního nepochopení. Gerontoblek touto simulací tento prožitek spolehlivě zprostředkovává.

Z reflexí často zaznívá: „teď už konečně chápu moji babičku, teď už vím, že na ni nemám křičet, když mě neslyší, teď už pouštím okamžitě v tramvaji sednout starší lidi, hned od přednášky jsem přestal kouřit a omezují alkohol,...“. Zároveň je ale potřeba být připraven/a se vypořádat se strachy ze závislosti na cizí pomoci, které se mohou objevit. V takovém případě znovu mluvíme o prevenci, o postupném vývoji těchto změn a schopnosti lidského těla i mysli se adaptovat. Můžeme toho využít i pro hlubší debaty o smyslu komplexity životního cyklu.

Obrázky Gerontoobleku při workshopu

Zdroj: Divadlo Husa na provázku

Shrnutí aktivit: Heterogenita stáří boří předsudky

Co by se měli studující naučit?

Klíčem k práci s věkovými a genderovými stereotypy, mýty, předsudky a nerovnostmi je nabídnutí alternativy k předčasným a zjednodušeným hodnocením a „černobílému“ myšlení (Tošnerová, 2002). I když existuje absolutní pravda, naše lidské schopnosti ji poznat jsou omezené. Uvědoměním si různorodosti i příbuznosti lidí v různém chronologickém věku, variability jejich zkušeností a prožitků a zároveň akceptací stárnutí jako součásti života jednak poskytneme prostor pro akceptaci validity těchto cest i pro přijetí životní cesty vlastní. Poukázáním na věci (vlivy) „za oponou“, tedy rozdílné zkušenosti mužů a žen, lidí různých vzdělanostních a socioekonomických tříd, lidí různých ras, a to, jak se mění v průběhu života, zase otvírá prostor pro intervence k dosažení větší rovnosti ve smyslu rovných příležitostí. O ageismu se někdy mluví jako o upřednostňování mládí. Máme za to, že se jedná o hrubé zjednodušení. Právě poměrně vysoká zkušenost mladších osob s věkovou diskriminací, a se silným tlakem sociálních norem může, paradoxně, představovat dobrý základ pro nastartování změny: *Nechceme-li aby nás lidé podceňovali pro naše mládí, nepodceňujme ty ostatní pro jejich stáří. Zasazujme se o politiky a opatření, která budou dostatečně specifická a adresná vůči těm, kteří nějakou pomoc potřebují. Nemluvme obecně o ženách, nebo „všech“ seniorech, dokonce ani o starých ženách. Taková sociální skupina neexistuje. Hledejme zdroje nerovností za samotným věkem a pohlavím. Buďme konkrétní, hledejme souvislosti a reflektujme své obavy. Co se vynese na světlo obvykle přestává být strašidlem.*

“There are some people who imagine that older adults don't know how to use the internet. My immediate reaction is: "I've got news for you, we invented it.”

Vint Cerf, a “father of the internet,” quoted at age 73 in “Your Life: Vinton Cerf” interview by David Frank in AARP Bulletin (December 2016, Vol. 57, No. 10, p. 30.)

Použitá literatura:

Dannefer, D. 2003. „Cumulative Advantage/Disadvantage and the Life Course: Cross-Fertilizing Age and Social Science Theory. *Journal of Gerontology: Social Sciences* 58B (6): S327-S337.

Hasmanová Marhánková, J. 2008. Genderové nerovnosti ve stáří: Marginalizace a zvýhodnění žen ve stáří. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 8 (2):26-36. Dostupné z:
https://www.gendersonline.cz/uploads/009617b14a01d44269742809c2b61c26700cbb66_genderove-nerovnosti-ve-stari.pdf

Kornadt, A. E., Voss, P., & Rothermund, K. 2017. Age Stereotypes and Self-Views Revisited: Patterns of Internalization and Projection Processes Across the Life Span. *The Journals of Gerontology. Series B, Psychological Sciences and Social Sciences*, 72(4), 582–592.
<https://doi.org/10.1093/geronb/gbv099>

Levy, B., Slade, M., Kunkel, S., Kasl, S. 2002. Longevity Increased by Positive Self-Perceptions of Aging. *Journal of Pers Soc Psych*, 83 (2): 261-270

Marshal, L. 2015. Thinking differently about ageing: changing attitudes through the humanities. *The Gerontologist* 55(4): 519-525;

Tošnerová, T. 2002. *Ageismus. Průvodce stereotypy a mýty o stáří*. Praha: Hestia. Dostupné z:
https://aa.ecn.cz/img_upload/07bc9d1453b4bc61934a7ebb36075df2/ageismus.pdf

Vidovičová, L. 2008. *Stárnutí, věk a diskriminace: nové souvislosti*. Brno: Masarykova Univerzita

Doporučená literatura a další zdroje pro výuku

• **Filmy a materiály k diskusi:**

Promítej i ty! Filmy s tematikou seniorů:

https://promitejity.cz/filmy/?id_category=9

Jeden svět na školách: <https://www.jsns.cz/lekce/15229-stari>

Paměť národa/ Post Bellum, o.p.s.: <https://www.pribehynasichsousedu.cz/>

Rozhovor s ředitelem Života 90, Mgr. Janem Lormanem o stárnutí ve městě (12 min.): <https://www.ceskatelevize.cz/porady/1096902795-studio-6/218411010100530/video/623462>

Filmy z populární produkce (zahraniční i české/slovenské):

- ✓ RED: http://www.imdb.com/title/tt1245526/?ref_=fn_al_tt_1
- ✓ The Best Exotic Marigold Hotel:
http://www.imdb.com/title/tt1412386/?ref_=nv_sr_2
- ✓ Rocky Balboa: http://www.imdb.com/title/tt0479143/?ref_=nv_sr_1
- ✓ Calendar Girls: http://www.imdb.com/title/tt0337909/?ref_=fn_al_tt_1
- ✓ The World Fastes Indian:
http://www.imdb.com/title/tt0412080/?ref_=fn_al_tt_1
- ✓ Cocoon http://www.imdb.com/title/tt0088933/?ref_=nv_sr_1
- ✓ Babí léto http://www.imdb.com/title/tt0286476/?ref_=fn_al_tt_1
- ✓ The Wrestler http://www.imdb.com/title/tt1125849/?ref_=nv_sr_1
- ✓ Hip hop-eration <http://www.imdb.com/title/tt3902550/>
- ✓ Země na obzoru <http://www.csfd.cz/film/362354-zeme-na-obzoru/>
- ✓ Řidič slečny Daisy <http://www.csfd.cz/film/664-ridic-slecny-daisy/>
- ✓ Mládí <http://www.csfd.cz/film/356139-mladi/prehled/>
- ✓ Vrásky z lásky <http://www.csfd.cz/film/302422-vrasky-z-lasky/prehled/>
- ✓ Bába z ledu: <https://www.csfd.cz/film/421934-baba-z-ledu/prehled/>
- ✓ Případy 1. oddělení „Doživotní chyba“:
<https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10354229723-pripady-1-oddeleni/213512120200003-dozivotni-chyba>

• **Inspirativní projekty:**

Festival Old 's Cool: <http://elpida.cz/refestival-oldscool>

Mezigenerační festival, který pořádá Elpida od roku 2013. Probíhá vždy na podzim a představuje v rozmezí několika týdnů výstavy, koncerty, divadelní představení, diskuze, workshopy, celoroční kurzy aktivity Elpidy, které

spojuje především mezigenerační přesah – mladí a staří se společně podílejí nejen na samotném programu, ale potkávají se i v publiku.

Výtvarná soutěž pro děti: <https://www.stastne-stari.cz/>

Doporučujeme spíše obrácenou aktivitu, seniorům nabídnout ztvárnit šťastné dětství, případně šťastné stáří (sami o sobě) a se studujícími probrat možné paralely a následně rozvinout diskusi o historických, generačních a věkových změnách v životě člověka

Senioři píší Wikipedii:

https://cs.wikipedia.org/wiki/Wikipedie:Senio%C5%99i_p%C3%AD%C5%A1_%C3%AD_Wikipedii

Novodobý pohled na stáří jako zdroj moudrosti a vědění.

Oldtubeři: <https://oldtubering.cz/2018/07/01/oldtuberky-na-ct24/>

Fenomén YouTube ve seniorském vydání. Možnost spojit se některým zástupcem komunity a uspořádat besedu, společný projekt, apod.

Post Bellum – Příběhy našich sousedů: <https://www.postbellum.cz/>

Aktivity jsou primárně zaměřené na diskuse s pamětníky dějin 20.století, je však možné program využít i pro diskusi o životním běhu, proměnách očekávání, věkových norem ("jak to bylo tehdy", apod.).

- **Metodický portál RVP:**

Metodické podklady k problematice věku, ageismu a mezigeneračních vztahů (výběr):

- ✓ <https://clanky.rvp.cz/clanek/k/z/2466/JAK-ZAKY-NAUCIT-CO-TO-JE-AGEISMUS.html/>
- ✓ <https://clanky.rvp.cz/clanek/s/Z/18977/PREDSUDKY-A-STEREOTYPY-O-STARI.html/>
- ✓ <https://clanky.rvp.cz/clanek/s/G/21662/AGEISMUS-MYTY-A-STEREOTYPY-O-STARI-A-STARNUTI.html/>

- **Statistiky:**

Český statistický úřad:

Kategorie senioři: <https://www.czso.cz/csu/czso/seniori>

Souhrnné tematické publikace:

https://www.czso.cz/csu/czso/seniori_publicace

Díličí analýzy k různým tématům (např. informace o seniorech podle krajů):

https://www.czso.cz/csu/czso/seniori_analyzy

- **Záznamy zkušenosti seniorů a senierek s věkovou & genderovou diskriminací**

V publikaci „My jsme si stáří nezavinili...“ naleznete řadu výroků a zkušeností starších lidí s jednáním, které vnímali jako diskriminační nebo nevhodné.

Publikace je ke stažení a k volnému využití za podmínek řádné citace zde:

https://www.ageismus.cz/media/3076545/zivot_90_stari_a5_5_2.pdf

Projekt AGE Platform EUROPE “Ageing Equal”:

<https://twitter.com/hashtag/AgeingEqual?src=hash>

<http://ageing-equal.org/ageism-and-gender/>

Veřejný ochránce práv:

Ombudsmanka vydala leták, který informuje o pěti případech diskriminace na základě věku, které v uplynulých letech řešila a v nichž se podařilo zajistit nápravu. Leták je určen potenciálním obětem diskriminace, těm, kteří jim v jejich situaci pomáhají, i těm, kteří zastávají pozici, z níž by se diskriminace mohli dopustit. Leták nabízí pět reálných příběhů a dozvíte se z něj, jak diskriminace z důvodu věku může vypadat a jak se proti ní bránit.

<https://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/Letaky/Diskriminace-z-duvodu-veku.pdf>

- **Odborné studie:**

Výzkumný ústav práce a sociálních věcí (témata důchodu, bydlení, zaměstnanosti, chudoby, péče): www.vupsv.cz

Ageismus informace a studie s tématem věkové diskriminace, případně kvality života ve stáří): www.ageismus.cz

Příběhy osob se zkušeností domácího násilí v pozdějším věku (anglicky): <https://www.ovc.gov/publications/infores/pdftxt/InTheirOwnWords.pdf>

Projekty Fakulty sociálních studií s tematikou seniorů a senierek: starnuti.fss.muni.cz

Tento pracovní list vytvořila Mgr. Lucie Vidovičová, Ph.D.

(vidovicova@fss.muni.cz)

Materiál je součástí tříletého projektu „Schools of Equality – Rovnost začíná ve škole“ financovaného z Evropských strukturálních fondů (OP VVV) zaměřeného na rozvoj kompetencí pro demokratickou kulturu.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY